

УДК 351.84(477)

РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

І. Приймак, О. Руда

Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, пр. Свободи 18, км. 102

*Проблема побудови ефективної системи пенсійного забезпечення в Україні в останні роки набула особливої актуальності, що зумовлено різким скороченням працездатного населення, зростанням дефіциту Пенсійного фонду, ускладненням економічної ситуації. Важливим напрямком реформування вітчизняної пенсійної системи є розвиток недержавного пенсійного забезпечення як ефективного механізму забезпечення добробуту в старості. В статті розкрито структуру недержавного пенсійного забезпечення, охарактеризовано його стан та перспективи розвитку в умовах фінансово-економічної кризи.
Ключові слова: пенсійне забезпечення, недержавне пенсійне забезпечення, пенсія, пенсійний фонд, пенсійне страхування.*

Сьогодні в як в європейських, так і в азіатських країнах здійснюється чимало заходів, спрямованих на реформування пенсійних систем. В основу пенсійних реформ, які проводяться в більшості країн світу, покладено запропоновану Світовим банком модель. Вона передбачає, що пенсійна система повинна включати три частини: державну пенсію, яка спрямована на забезпечення літнім людям прожиткового мінімуму шляхом перерозподілу доходів; обов'язкова накопичувальна пенсія з фіксованим внеском; недержавна система пенсійного забезпечення, яка повинна гарантувати її учасникам вищий рівень матеріального забезпечення в старості.

Рекомендації Світового банку були враховані й при розробці Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, із прийняттям якого фактично стартувала пенсійна реформа в Україні. Несприятлива демографічна ситуація в країні, що характеризується високими темпами скорочення та старіння населення, а також значний дефіцит Пенсійного фонду України призведе до того, що вже в недалекому майбутньому уряду доведеться приймати важкі рішення про зменшення державних пенсійних виплат, збільшення пенсійного віку та підвищення розміру платежів. При цьому зайняті в цей час працівники зазнають збитку в разі прийняття кожного із цих рішень. З огляду на це уряд повинен заохочувати нинішнє покоління молодих людей планувати заздалегідь свій вихід на пенсію, враховуючи при цьому, що держава не зможе гарантувати їм високого

доходу в старості. В такій ситуації особливо актуальною є підтримка розвитку недержавного пенсійного забезпечення.

Дослідженню проблеми формування та розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні багато уваги присвячують і практики, і науковці, зокрема В. Базилевич, Н. Внукова, О. Мельник, С. Осадець, В. Пліса, М. Шаварина, Н. Шаманська, С. Юрій та інші. Водночас потребує детального вивчення вплив кризи, яка охопила всі сфери фінансової системи в Україні, на розвиток недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ).

Метою статті є аналіз організаційно-економічних аспектів та проблем функціонування вітчизняної системи НПЗ та пошук перспективних напрямків його розвитку в умовах фінансово-економічної кризи.

Основним нормативним документом, який регулює відносини у сфері недержавного пенсійного забезпечення, є Закон України „Про недержавне пенсійне забезпечення”. Він надає громадянам максимальну свободу вибору механізмів, що їх пропонує фінансовий ринок, щоб накопичити собі кошти на старість, зокрема, шляхом укладення:

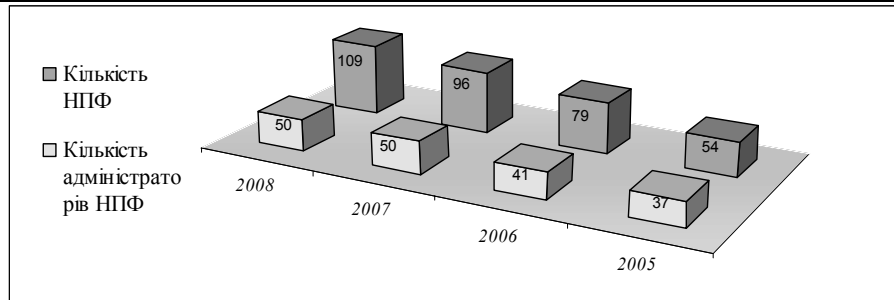
- договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків в банках;
- пенсійних контрактів із приватними пенсійними фондами;
- договорів страхування, довічної пенсії, пенсії на певний термін,

страхування ризику виплати пенсії за інвалідністю і виплати в разі смерті учасника фонду із страховими організаціями [1].

Ступінь готовності кожного з цих суб’єктів до активної участі в системі НПЗ різна. Банківські установи можуть відкривати депозитні пенсійні вклади лише в розмірі фонду гарантування фізичних осіб, тому вони зазвичай не розглядаються як окремий гравець в системі НПЗ, але беруть активну участь в ній як зберігачі, управителі активів або адміністратори створених ними корпоративних пенсійних фондів тощо. Крім того, протягом останнього року рівень довіри населення до банківських установ суттєво знизився. Про це свідчить відтік коштів населення із банківської системи України, який за період кризи склав близько 90 млрд грн [2].

Створення та ефективне функціонування недержавних пенсійних фондів (НПФ) має ряд переваг для економіки держави. Перш за все, основною метою НПФ є забезпечення громадян додатковими доходами після виходу на пенсію, тобто за допомогою НПФ забезпечується соціальний захист населення похилого віку. Кошти НПФ є важливим джерелом ресурсів для регулярних довгострокових капітальних вкладень в економіку держави. Нестачу таких інвестицій відчувають українські підприємства. Також кошти НПФ можуть бути значним джерелом для забезпечення розвитку кредитно-фінансової системи держави.

Протягом останніх років поступово “набирають обертів” в системі НПЗ недержавні пенсійні фонди (НПФ), що функціонують як “квартет”: НПФ – компанія з управління активами (КУА) – адміністратор (АПФ) – банк-зберігач. Про це свідчить перш за все динаміка зростання їх кількості (рис.1).

Ри

с. 1 Динаміка кількості НПФ та АПФ протягом 2005-2008 років [3]

Позитивна динаміка зростання кількості приватних пенсійних фондів свідчить і про зростання попиту на НПЗ. Основні показники діяльності НПФ та темпи їх приросту наведені в таблиці 1. Незважаючи на все ще низький рівень довіри до недержавного пенсійного забезпечення серед громадян України, відносна непрозорість діяльності роботи НПФ та відсутність необхідних інвестиційних інструментів, спостерігаються повільні якісні зміни, що відбуваються на вітчизняному ринку недержавного пенсійного забезпечення. Цьому сприяло прийняття в травні 2007 року розпорядження Уряду „Про затвердження заходів з проведення роз'яснювальної роботи з питань недержавного пенсійного забезпечення на 2007-2008 роки”.

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності НПФ в Україні [3]

Недержавні пенсійні фонди	2006	2007	2008	Темпи приросту, %	
				2007/2006	2008/2007
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів(тис. шт.)	41,5	55,9	62,5	33,5	11,2
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами (тис. осіб)	193	279	482,5	44,6	93,7
Загальні активи НПФ (млн грн)	137	281	612,2	105,1	117,8
Пенсійні внески (млн грн), у т. ч.	119,7	234,4	582,9	95,8	148,7
- від фізичних осіб	5,3	14,0	26,0	164,2	85,7
- від юридичних осіб	108,2	220,4	556,8	103,7	152,6
- від фізичних осіб-підприємців	0,02	0,04	0,1	100,0	150,0
Пенсійні виплати* (млн. грн.)	4,0	9,1	27,3	127,5	115,4
Кількість осіб, що отримали /отримують пенсійні виплати (тис. осіб)	3,9	5,5	10,9	41,0	98,2
Сума інвестиційного доходу (млн.грн.)	23,4	68,1	86,6	191,0	27,5

* наростаючим підсумком з початку діяльності

Державними регуляторами разом з Міністерством праці та соціальної політики України в рамках проекту „Розвиток ринку капіталу” проведено цілий ряд круглих столів, присвячених роз'ясненню діяльності НПФ в великих промислових центрах України, орієнтованих на роботодавців, профспілки та

засоби масової інформації. Вжиті заходи сприяли певній активізації населення в системі НПЗ, про що свідчить зростання кількості учасників НПФ (див. табл.1).

Система НПЗ сьогодні переживає не кращі часи, кінець 2008 року завдав НПФ багатомільйонних збитків внаслідок падіння вартості цінних паперів на нерухомість. З початком кризи зупиняються платежі до НПФ, надходження внесків, вкладники припиняють платити, або взагалі розривають контракти, існує ризик втратити багатьох з них та велику частку ліквідних активів, тому НПФ не можуть компенсувати падіння вартості акцій у своїх портфелях за рахунок надходження нових пенсійних внесків.

На початку березня 2009 року представники системи НПЗ були змушені двічі направляти регуляторам свої вимоги щодо виправлення ситуації на ринку, а саме питання пов'язані з блокуванням грошей фондів на банківських рахунках і комплекс антикризових заходів, запропонований ринку з боку Держфінпослуг. Потрібно відзначити, що за підсумками 2008 року НПФ звітували про пенсійні активи на рівні 552 млн грн. Вартість активів НПФ змінюється досить динамічно, тому що відповідно до нормативних документів Держфінпослуг кожен фонд повинен раз на місяць проводити переоцінку активів, розраховувати прибуток або збитки і розподіляти їх на рахунки учасників.

У період фінансової кризи найбільш ліквідним активом для НПФ є кошти на банківських рахунках. Тим більше, що в умовах нестачі грошових ресурсів банки продовжують підвищувати ставки по депозитних вкладах. У другому півріччі 2008 року НПФ збільшували частку депозитів, по можливості позбуваючись від цінних паперів. Під кінець року частка депозитів в активах відкритих НПФ перевищувала 50%. І це при тому, що, відповідно до дійсних вимог щодо диверсифікованості активів, НПФ повинні тримати на банківських рахунках не більше 40% активів [4].

Варто зазначити, що антикризові заходи Держфінпослуг, затверджені 12 лютого 2009 року розпорядження №72 „Про тимчасові заходи щодо стабілізації діяльності НПФ”, мали в цілому негативні наслідки для учасників системи НПЗ. Документ націлений на вживання заходів для роз'яснення фондам правил поведінки в умовах кризи. Згідно з рекомендаціями регулятора необхідно розривати договори з керуючими компаніями у випадку, якщо НПФ під управлінням КУА одержав збитки в 2008 році. Відповідні рекомендації прописані і для учасників фондів, як юридичних, так і фізичних осіб. У той же час регулятор збільшив кількість звітів, які НПФ і керуючі компанії повинні подавати за підсумками кожного місяця. Найбільш раціональною пропозицією Держфінпослуг є зменшити розмір винагороди КУА, якщо в результаті їхньої діяльності НПФ із початку 2008 р. одержав від інвестиційної діяльності збитки розміром більш ніж 20%.

У 2009 році проблеми можуть виникати в тих НПФ, які інвестували гроші не в акції, а в облігації. Це пов'язано з тим, що на ринку корпоративних облігацій уже почалася хвиля технічних дефолтів, коли емітенти не можуть вчасно і у повному обсязі розрахуватися із власниками цінних паперів. У тих фондів, які працювали з облігаціями, можуть виникати проблеми у зв'язку з реструктуризацією боргів та затримками надходження коштів.

Об'єктивно найбільш готовими до повноцінної діяльності в сфері НПЗ є страхові компанії зі страхування життя. Це обумовлено такими чинниками:

- страховики життя володіють виключним правом на виплату довічних

пенсій (ануїтетів);

- покладення законом на страховиків життя обов'язку виплатити кожній застрахованій особі інвестиційний дохід на суму, накопиченому нею на особистому рахунку, тоді як до НПФ законодавець таких вимог не висуває;
- можливість відкладати на пенсію у твердій валюті, тоді як НПФ акумулюють лише гривневі вклади;
- відсутність нормативних обмежень щодо розміру накопичень (як у банків);
- максимальна жорсткість нормативних вимог щодо забезпечення поточної платоспроможності та наявність механізмів з їх дотримання;
- мінімальний нормативний статутний фонд страховика життя (1,5 млн. євро) більший ніж статутні фонди НПФ, КУА та адміністратора разом взятих;
- лише страховики мають такий унікальний механізм трансферу та диверсифікації ризиків як перестрахування тощо.

Крім цього компанії із страхування життя несуть повну і одноосібну відповідальність перед клієнтом за збереження і примноження накопичуваних коштів, дотримання нормативних вимог щодо своєї платоспроможності, тоді як при НПЗ за участю НПФ така відповідальність „розпорошена” між радою НПФ, його адміністратором та компанією з управління його активами. Органічне поєднання процесу накопичення пенсійних коштів зі страховим захистом законних майнових інтересів їх клієнтів, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю і додатковою пенсією застрахованих осіб; досвід і кадрова забезпеченість; наявність розвиненої інфраструктури; цілісність, гнучкість, технологічність управління проблемою; гнучкість і прагматична повнота продуктового ряду – все це дозволяє стверджувати, що ефективність страхових програм суттєво вища за інші фінансові інструменти.

Також існує нерівність в умовах оподаткування на користь якраз страхових компаній. Така нерівність має бути скасована якомога швидше і до усіх учасників системи НПЗ, до яких повинні застосовуватись стандартні стимулюючі правила оподаткування, які передбачають звільнення від оподаткування пенсійних внесків, звільнення від оподаткування доходів від інвестування пенсійних заощаджень та оподаткування пенсійних виплат.

Незважаючи на світову фінансову кризу, яка в цілому негативно відобразилась на динаміці національних фінансових ринків, на українському страховому ринку позитивна динаміка збереглась. За розрахунками Ліги страхових організацій України, у 2008 році компанії зі страхування життя подолали психологічну межу – зібрали понад 1 млрд. грн. премій (у 2007-му – 784 млн. грн.). На відміну від ризикових страховиків, деякі лайфові компанії не очікують від кризового 2009 року різкого зниження продажу. Попри економічний спад, ринок страхування життя розвиватиметься й далі, хай навіть трохи уповільненими темпами. Вважаємо, що криза підірве довіру до страхування життя так само, як і до інших видів грошового накопичення. У 2009-му зростання страхового ринку не очікується. Поточний рік можна буде вважати вдалим, якщо загальна сума зібраних премій залишиться на рівні 2008-го [5].

Цього року нелегко доведеться, у першу чергу, лайфовим компаніям, які торгували своїми страховими продуктами за допомогою лише одного каналу

продажу – наприклад банків. Фінансових труднощів зазнаватимуть і кептивні компанії, створені для страхування афілійованих із власниками страхових компаній структур.

Після кризи кількість іноземних страховиків на українському ринку збільшиться. У західних компаній є досвід роботи у важкі часи, чим не можуть похвалитися українські страховики. Уже зараз зрозуміло, що купуватимуть вітчизняні страхові компанії здебільшого нерезиденти. При цьому західні інвестори розуміють, що покупка української страховиків не дасть швидкого ефекту, а тому на відміну від українських колег не очікують негайної віддачі від інвестицій. Разом з тим іноземці бачать майбутнє в нашому ринку, очікують від нього бурхливого зростання в посткризові часи.

Отже, сьогоднішня фінансово-економічна криза продемонструвала, що вітчизняна система НПЗ є дуже чутлива до коливань на фінансовому ринку. Тому необхідно реалізувати ряд заходів спрямованих на те, щоб пенсійні активи дійсно стали гарантією забезпеченої старості, зокрема: ввести другий рівень системи пенсійного забезпечення – накопичувальної системи; зменшити ставки оподаткування пенсійних виплат з метою підвищення привабливості ринку недержавного пенсійного забезпечення; впровадити та сприяти розвитку нових інструментів для здійснення інвестицій недержавними пенсійними фондами; провести інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо популяризації системи недержавного пенсійного забезпечення серед населення України.

1. Про недержавне пенсійне забезпечення [Текст]: закон України: [прийнятий 1 липня 2003р.] //Відомості Верховної Ради – 2003 – N 47-48.
2. Відтік коштів з банківської системи України з жовтня 2008 р. склав 90 млрд грн. [Електронний ресурс]. – Електронні текстові дані. – [Цит.2009, 16 квітня] Режим доступу: <<http://www.rbc.ua/ukr/newsline/2009/04/16/532133.shtml>>
3. Підсумки діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні за 2008 рік [Електронний ресурс]. – Електронні текстові дані (489,8 кб). – Режим доступу: <<http://www.dfp.gov.ua>>
4. Гусев Ю. Жертви активності: [Електронний ресурс] – Електронні текстові дані [Цит.2009, 20 березня] – Режим доступу: <<http://www.finance.ua>>
5. Слесарук С. Відчуття страху: [Електронний ресурс] – Електронні текстові дані// Контракти – 2008. – №12– Режим доступу: <<http://www.kontrakty.com.ua>>

DEVELOPMENT OF DOMESTIC SYSTEM OF UNSTATE PENSION PROVIDING IN THE CONDITIONS OF FINANCIAL CRISIS

I. Pryymak, O. Ruda

*Ivan Franko national university of L'viv,
prosp. Svobody 18, Lviv, 79008*

The problem of construction of the effective system of the pension providing in Ukraine in recent years acquired the special actuality, that it is conditioned by sharp reduction of capable of

working population, growth of deficit of the Pension fund, complication of economic situation. Development of the unstate pension providing as effective mechanism of providing of welfare in old age is important direction of reformation of the domestic pension system. The structure of the unstate pension providing is exposed in the article, described his state and prospects of development in the conditions financial crisis.

Keywords: pension providing, non-state pension providing, pension, pension fund, pension insurance.

РАЗВИТИЕ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ НЕГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

И. Приймак, О. Руда

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
просп. Свободы, 18, Львов, 79008*

Проблема построения эффективной системы пенсионного обеспечения в Украине в последние годы приобрела особую актуальность, что обусловлено резким сокращением трудоспособного населения, увеличением дефицита Пенсионного фонда, усложнением экономической ситуации. Важным направлением реформирования отечественной пенсионной системы есть развитие негосударственного пенсионного обеспечения как эффективного механизма обеспечения благосостояния в старости. В статье раскрыто структуру негосударственного пенсионного обеспечения, охарактеризовано его состояние и перспективы развития в условиях финансово-экономического кризиса.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, негосударственное пенсионное обеспечение, пенсия, пенсионный фонд, пенсионное страхование.